

ภาษิตจากวรรณกรรมลายลักษณ์ : ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้

บัวงาม ห่อแก้ว *

ภาษิตเป็นถ้อยคำที่เป็นคติ ได้รับการสะสมสืบทอดกันมาด้วยวิธีทางมุขปาฐะ จากคนรุ่นหนึ่งถึงคนอีกรุ่นหนึ่ง ถ้อยคำชนิดนี้ปรากฏใช้ทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ มีลักษณะเป็นคำพูดที่สั้นบ้างยาวบ้าง มีสัมผัสคล้องจอง จดจำได้ง่าย มีความหมายลึกซึ้งกินใจ ให้คุณค่า ซึ่งภิญโญ จิตต์ธรรม ได้กล่าวถึงคุณค่าของภาษิต สรุปได้ว่า ใช้เป็นเครื่องมืออบรมสั่งสอนให้เยาวชนเป็นคนดี ย่นคำพูดยาวๆ ให้เข้าใจง่าย สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน และช่วยให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาภาษาถิ่น

วรรณกรรมลายลักษณ์ของท้องถิ่นภาคใต้ทุกเรื่องจะปรากฏบทบาทและหน้าที่ของภาษิตที่กินนำไปใช้ในการอบรมสั่งสอน ประชดประชัน ล้อเลียน เยาะหยัน เตือนสติ ฯลฯ ภาษิตจึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาที่เฉลียวฉลาดของชาวบ้าน จากการสังเกตเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมนำมากล่าวเป็นถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ ประกอบกับลักษณะคนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน จึงทำให้ถ้อยคำที่เป็นภาษิตจดจำได้ง่าย ใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วท้องถิ่นภาคใต้

ภาษิตที่ชาวบ้านนำมาใช้จะมีความหมายเป็นไปในลักษณะแสดงความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม แสดงอุปนิสัยบุคลิกภาพของบุคคล การดำเนินชีวิต ฐานะความเป็นอยู่ และควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ฯลฯ เนื้อหาของวรรณกรรมลายลักษณ์ ปรากฏตัวละครหลายสถานภาพ เช่น เป็นพ่อแม่ลูก อาจารย์ลูกศิษย์ สามีภรรยา พี่น้อง นายบ่าว มิตรสหาย ฯลฯ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน จึงมีการใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษิต ตามที่บุคคลในสังคมใช้กันอยู่ ดังนั้นวรรณกรรมลายลักษณ์ของท้องถิ่นภาคใต้จึงปรากฏถ้อยคำที่ลึกซึ้งกินใจ อันเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นของภาคใต้ ที่กวีชาวบ้านนำมาแสดงไว้ในผลงานของท่าน ซึ่งสามารถสรุปแนวทางในการนำมาใช้โดยรวมๆ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ในครอบครัว

1.1 การจัดอันดับความสำคัญ ระหว่างแม่กับภรรยา แม่ต้องมาอันดับหนึ่ง เพราะแม่เลี้ยงดูลูกมาด้วยความยากลำบากตั้งข้อความว่า

๑ หาเมียหาง่าย แม่เลี้ยงลูกยาก เจตนาอะไร	หาแม่ไม่ได้ ลำบากเสตสา	หาไม่ที่จะหา เมียได้เมื่อวา
--	---------------------------	--------------------------------

พระรณเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ภรรยาไม่ควรหลงตัวเองว่าสามีรัก ควรระมัดระวังกิริยา มารยาทในด้านต่างๆ เป็นต้นว่า การพูด ความซื่อสัตย์ ไม่ทำเสน่ห์เล่ห์กล ไม่ควรทะเลาะวิวาทกัน ประณินบัติ สามีในเรื่องอาหารการกิน ที่หลับที่นอน และไม่ทิ้งหวงสามี ดังข้อความว่า

๑ เจ้าแม่ๆ สั่งระวังตัว อย่าประมาทว่าผัวตัวรัก	ลูกหนอย่าชั่ว
๑ เจรจาอย่าให้สูงศักดิ์ รักนักเพราะวิชากร	ยามนอนผัวรัก
๑ รักด้วยไมตรีรักนาน รักนานรักจนตัวตาย	อย่าหลงคนพาล
๑ รักด้วยมนต์ยาเร็วคลาย ผู้ชายเขาดีกว่าเรา	ลูกหนอย่าหมาย
๑ นาศักดิ์เรต่ำกว่าเขา ท่านจักมีวเมากี่วัน	เขาอยู่เหนือเรา
๑ อย่าร้างทิ้งขว้างห่างกัน ที่นั่นคนผู้ดูแล	ย้ายยี่ตีรัน
๑ บิดูมาอุตสำหรับเฝ้าแหน ไม่มีญาตวงศ์พงศา	เจ้าไปไกลแดน
๑ อุตสำหรับประณินบัติภัสดา อย่าหยัดแต่หมู่ทาสี	ค่าเข้าข้าวปลา
๑ ลูกแม่ดูแลให้ถี่ ยกมาเจ้าจงพิจหน้า	หมู่นางทาสี
๑ ผงเผ่ากากข้าวกากปลา เขาจะว่ามารดาไม่สอน	เจ้าไม่นำพา
๑ ลำดับที่หลับที่นอน แท่นนอนปิดกวาดเรือดไร	จับพับผ้าผ่อน
๑ เมื่อท้าวไปชมสนมใน ขวัญแม่อย่าไปลอดดู	อย่าห้ามตามใจ
๑ ถึงเห็นแก่ตาอย่าดู อดอยู่มือหนึ่งไม่ตาย	ความจะฉาวเข้าหู
๑ เมื่อท้าวจะมีเมียหลาย ไม่ให้ช่างงาตามโหลง	ยุงหางช้างพลาย

๑ หายบักกลับมาสู่โรง
กลับมาสู่โรงเก่าเหย

หายหมดรสโซลง

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

2. การดำเนินชีวิต

2.1 สอนให้ระมัดระวังตัว เช่น ไปไหนอย่าไปมือเปล่า ควรมีอาวุธติดกายไปด้วย ดังข้อความว่า

๑ คชสารเชื่อง กระจิ่งมิ่งสา เชื่อใช้ปลายเขา
พยัคฆ์เล็บเขี้ยว คนเดียวมือเปล่า ปะคนร้ายเรา
จะเอาอะไรมายา

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

2.2 สอนให้ระมัดระวังเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ จะกลายเป็นเรื่องใหญ่ ดังข้อความว่า

๑ ..... ยังงังไม้พุก จะลุกเป็นไฟ ติดขึ้นที่ไหน
ปราทไหลยล้นเมือง

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

2.3 สอนเรื่องการหลงในความรัก คนเราเมื่อแรกรักมักจะไม่เป็นอันทำอะไร ทำให้เสียงาน เสียการ
ดังข้อความว่า

๑ รักลืมหายชั่ว รักไม่รู้เศร้า รักเข้ารักเย็น
รักชิตรักเขี้ยว รักเขี้ยวรักเขน ครูเดียวไม่เห็น
เหมือนจะแล่นไปหา

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

2.4 สอนให้รู้เท่าทันคน ส่วนใหญ่จะเป็นการสอนบุรุษ ดังข้อความว่า

๑ ไปรักด้วยผู้อื่น จะยวยื่นเมื่อใดมี
ต่อหน้ายอว่าดี ภายหลังมีความฉินทา

และ

๑ เป็นนกออย่าลืมแร้ว ตายมากแล้วเพราะบ่วงชาย
ความรู้อย่าจำหน่าย ของเมามายพ่อย่ากิน

๑ ที่สนุกพ่อย่านอน เมียรักวอนพ่อย่ายิน
รักคนอย่ารักสิน อย่าหลงล้นด้วยคนพาล

๑ เป็นคนอย่าเชื่อนคน เชื่อหลายหนมักเสียการ
หัดสักรพญาमार หลมร้ายงเอาดวงใจ

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องพญาหงส์ ก็กล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า อย่าเชื่อใจคน อาจเป็นกลลวงได้ ดัง
ข้อความว่า

๑ มีนกกิ่งมีแรว มีสระแก้วจึงมีบัว
มีขี้จึงมีผ้า กลลวงล่อให้หลงไหล
พญาหงส์ : จ.สุราษฎร์ธานี

2.5 สอนเรื่องอย่าหลงคารมคน เช่น คำพูดอ่อนหวาน มักไม่แสดงความจริงใจของผู้พูด ดังข้อความว่า

๑ แมงมตตายด้วยรสหวาน พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

2.6 สอนเรื่องการปฏิบัติตนของสตรี เกิดเป็นสตรีมีราศีติดตัวได้ง่าย จึงสอนให้รู้จักระมัดระวังตัว เช่น ให้รู้จักมีความอาย ไม่ถือตน ไม่ดูถูกผู้อื่น มีความสุจริตใจ และไม่กระทำตนเป็นหญิงแพสยา ดังข้อความว่า

๑ ความอายระว่างกายให้ดี เกิดเป็นกระษัตริย์
อย่าให้ราศีติดตัว

๑ ลางผู้มากขู้หลายผ้า ความผิดติดตัว
ลิตลางความชั่วไม่หาย

๑ เป็นนายอย่าถือว่านาย เห็นชายมากมาย
อย่าถือว่าชายทุรชน

๑ แต่ตัวหมั้นชั่วหมั้นจน เกิดมาเป็นคน
เวทมนตร์ย่อมยั่งคนละสิ่ง

๑ ตัวเราเกิดมาเป็นหญิง ถือแต่ความจริง
เป็นหญิงยากยิ่งลูกอา

๑ ง่ายจริงแต่หญิงแพสยา เห็นชายเดินมา
แลตาที่เดียวได้กัน

๑ หมั้นจะรักอยู่สักกี่วัน ตีดาหย่ากัน
สองวันหมั้นรันเอาใหม่

พระรถเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

3. สอนเรื่องทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวัน เพื่อเตือนสติผู้ฟังและผู้อ่าน เช่น

๑ เจ้านายใช้พ่อแม่ หินแฉะใช้ตายาย
สัปดนคำกาพย์

หมายถึง ให้ระมัดระวังในการทำงาน ถ้าทำผิดพลาดไป ยากจะหาใครเมตตา ให้อภัยเหมือนพ่อแม่ ปู่ย่าตายายไม่มี

๑ เจ้าเป็นเหล่ากา ปรารณาฝูงหงส์
ผิดเผ่าเหล่าพงศ์ หงส์หรือจักเือกกา
สัปดนคำกาพย์

หมายถึง ให้รู้จักประมาณตนไม่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ ข้อความทำนองนี้มีหลายสำนวน ดังข้อความว่า

4. ความหมายเยาะหยัน

ภาชิตนอกจากจะใช้ในความหมายโดยตรง ความหมายเปรียบเทียบแล้ว ยังใช้ด้อยค่าที่เป็นภาชิตในลักษณะเยาะหยัน เช่น

ลิบเบียแค่มือ	มันตายไวซื่อ	กินลมต่างหวาน
ข้าวโพตเข้าขวาง	กินต่างอาหาร	น้ำผึ้งน้ำตาล
กินหวานเหมือนกัน		

พระรตเมรี : จ.นครศรีธรรมราช

หมายถึง ใช้ในการติเตียนบุคคลที่ขาดวิจาร์ณญาณ

ภาชิตข้างต้นผู้เขียนได้นำมาจากวรรณกรรมลายลักษณ์บางเล่มเท่านั้น แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่มีความเฉลียวฉลาด รู้จักนำสิ่งแวดล้อม เหตุการณ์และวรรณกรรมมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ซึ่งภูมิปัญญานี้ปรากฏมาช้านาน (ตามความเก่าของหนังสือ) ก็ยังทรงคุณค่าที่ทันสมัยอยู่เสมอ อนุชนรุ่นหลังสามารถนำไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและเตือนสติตนเองได้

หนังสืออ้างอิง

พญาหงส์. ศูนย์วัฒนธรรมสุราษฎร์ธานี, 2525

พระมหาชาติดก. วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา, 2513.

พระรตเมรี. ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2522.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. “ภาชิตชาวบ้าน” ใน วารสารรามคำแหง 2(2) หน้า 39-53 กรกฎาคม 2518.